

Kitap Okumadan Dijital Okumaya: Okuma Kültüründe ve Davranışında Gözlemlenen Değişimler

Hüseyin ODABAŞ*

Öz

Okuma, başka birey ve zamanlara aktarılması için içinde bilgi barındıran kodların çözülmesi sürecidir. Sürecin niteliği okuma eyleminin bilinçli olarak sürdürülmesiyle doğru orantılıdır. Nitelikli okuma, düzenli, sürekli ve eleştirel bakış açısıyla yapıldığında yaşam bulur. Okuma yüzyıllardır matbaalarda üretilen basılı materyal üzerinde sürdürülmüştür. Günümüzde ise basılı yayının tahtını tehdit eden dijital yayınlar, okumanın yeni bir türünü var eder nitelikte toplum yaşamında yer almaya başlamıştır. Okumanın gelenekselleşmiş kalıpları üzerinde önemli dönüşümleri beraberinde getirmekle birlikte dijital yayınlar, okuma eyleminin okuyucu, yayıncı, yazar ve kütüphaneci gibi temel aktörlerini etkisi altında bırakacak değişiklikleri de yaşatmaya başlamıştır. Bu çalışmada; avantajlar sunmasının yanında, sorunları ve hatta geleceği dair belirsizlikleri olan dijital ortamların okuma davranışlarına olan yansımaları irdelenmektedir. Bu bağlamda dijital okumanın bireye, topluma, yayıncıya ve kütüphaneciye olan etkileri üzerinde durulmuş ve ağırlıklı olarak kütüphanecilik sektöründe sorunların çözümüne yönelik öneriler ileri sürülmüştür.

Giriş

Kitap, yüzyıllardır pek çok toplumda onu taşıyana, ondan yararlanana ve onunla hemhal olana saygı duyulan bir araç olarak algılanmıştır. Aslında söz konusu insan profiline toplum içinde saygı gösterilmesine neden olan

* Prof. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, odabashuseyin@gmail.com

asıl etken okuma eylemidir. Geçmişten günümüze tarihte yolculuk yapan her medeniyette okuma, doğal olarak bilgi sahibi ya da aydın olma, bireysel sorunlardan arınma ve toplumsal sorunları çözmede çözümleyici rol üstlenme özelliklerini kazandıran bir davranış biçimi olarak algıлана gelmiştir. Bu  zellikliğini bu gün de sürdürdüğü için; yanında kitap bulunan, kitap okuyan, kitap hediye eden, kitap yorumlayan ya da kitapla bir şekilde ilgili olan her birey genel olarak toplumda saygı görmektedir. Oysa kitaba ve/veya kitaba ilgi gösteren kişilere bu saygınlığı kazandıran asıl unsur onun içindeki bilgidir. Bununla birlikte günümüz toplumunda yeni bir davranış biçimi olarak tanımlamaya çalıştığımız dijital okuma davranışına karşı bazen benzer saygıyı görememek gibi sorunlar da yaşanabilmektedir. Zira okumaya karşı atfedilen saygı kitaba yapılmakta iken, günümüzde kitap yerini bilgi paylaşımı yapılabilen dijital araçlara kaptırmaya başlamıştır. Dijital araçlar üzerinde okumanın dışında daha pek çok eylem gerçekleştirilebilmektedir. Elinde kitap bulunan bir kişinin okuduğu ya da okumaya değer verdiği düşünülürdü ve halen bu şekilde d ş n lmeye devam edilmektedir. Oysa tablet, dizüstü bilgisayar ya da akıllı telefonla meşgul olanların genellikle okumadan çok eğlendiği, sosyal medyada ya da internette gezindiği düşünülmektedir. Bu nedenle dijital araçlar üzerinde okuma yapılabiliyor olsa da, cihazın basılı kitaplarda olduğu gibi okuma yapıldığını kanıtlayacak bir  zellikliği bulunmamaktadır. Dolayısıyla okuma, onu kanıtlayan ve bin yıllardır yol arkadaşlığı yapan kitaba yeni yoldaş edinmiş ve hatta belki de gelecekte bu dostluğu kalıcı olarak terk edeceği bir eşiğe varmış bulunmaktadır.

Dijital Yayıncılık ve Dijital Okuma

Yayıncılık sektöründe dijital ortamların, şimdiden geleceğin yayıncılık aracı olarak benimsendiğini görebilmek mümkündür. Yakın bir geçmişte bu durumu açıklayıcı mahiyette önemli gelişmeler yaşanmıştır ve dijital ortamların geleceğin yayıncılık aracı olarak benimsenmesine neden olan pek çok etken bulunmaktadır. Sektörün dijital ortamları tercih etmesinin başlıca nedenlerinden biri, müşteri memnuniyetinin gözetilmesidir. Hiç şüphe yok ki yeni nesil okuma faaliyetini önemli oranda dijital ortam üzerinde sürdürmektedir. Bu ortamı tercih etmesinin nedenleri azımsanmayacak kadar çoktur. Doğal olarak yayıncılık sektörünün daha dinamik ve enerjik bu kitlenin talebine kayıtsız kalması beklenemez. Akıllı telefonlar okuma aktivitesinde zaman ve mek n sorununu ortadan

kaldırmıştır. Bunun bir yansıması olarak bekleme zorunluluğu olan her ortamda okuma eyleminin sürdürüldüğüne ilişkin örneklerle karşılaşıl-maktadır. Bu durum da hemen her mekânı okumaya elverişli kılmaya başlamıştır. Durak, sınıf, ofis, market gibi hemen her ortam okumanın yapıldığı yerlere dönüşmüştür. Elbette yayıncılık sektörünün dijital yayıncılığa odaklanılmasının altında büyük oranda yeni neslin tercihini anlama ve o yolda ilerleme yatmaktadır.

Yayıncılık hizmetleri basım ve dağıtım gibi ciddi emek ve maliyet ge-rektiren sektörler arasında yer almaktadır. Yüksek emek ve maliyetlerle üretilen ürünlerin tüketimi de yüksek maliyet gerektirdiği ve söz konusu maliyetin tüketiciye yansıdığı bilinciyle hareket eden yayıncılık sektörü, dijital yayıncılığı büyük oranda bu sorunlardan kurtulma aracı olarak da görmektedir. Aynı zamanda bu yolla tüketiciye daha rahat bir ortam üzerinden erişebilmek ve tüketicinin geribildirimleriyle daha uygun çözüm yöntemleri üretebilmek de mümkün olabilmektedir. Bu yönüyle dijital yayıncılık sektöre daha esnek bir yapı ile hizmet verme olanağı sunmaktadır.

Kullanıcı açısından bakıldığında dijital yayıncılık yayınları bulundurma, paylaşma, güncelleme ve yorumlama gibi pek çok avantaj sunmaktadır. Yanı sıra, söz konusu yöntemle birlikte yayınların kaybolması önemli bir sorun olmaktan çıkmakta, nüsha bağımlılığı ortadan kalkmakta ve yeni bir yayını edinmek için yer değiştirme zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu yönüyle dijital yayıncılığın kullanıcı dostu bir yaklaşıma sahip oldu-ğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Kuşkusuz dijital teknolojiler sosyal yaşamın pek çok gereksinimini kar-şılama yönelik hizmetlerle, toplum hayatının her alanında var olmaya devam etmektedir. Esasında toplum arz ve talep dengesi içinde kendine sunulan dijital hizmetleri kabul edip benimsediği için, dijital hizmetler toplum hayatında her geçen gün derinleşerek pek çok geleneksel hizmet türünün yerini almayı başarmıştır. Sağlık, ticaret, bürokrasi gibi pek çok sektörün vazgeçilmez unsurları arasına giren dijital hizmetler, yayıncılık sektörünün de vazgeçilmezleri arasına girmek zorundadır. Yayıncılıkta dijitalleşmeyi başaramayanların yeri, bu alanda yatırım yapan başkaları tarafından doldurulacaktır. Zira günümüz toplumlarında genel olarak dijital içerikten daha fazla yararlanma eğilimi gözlemlenmektedir.

Günümüzde Youtube'un günlük izlenme süresi bir milyar saatin üzerine çıkmış bulunmaktadır. Bu süre bir kişinin izlenen videoları 115.000 yılda tamamlayabileceği bir süreye denk gelmektedir. 2013 yılında bir ay içinde izlenen video sadece altı milyar saatti. Dört yıl içinde video izleme süresinde beş katlık bir artış yaşandığı görülmektedir (Kara, 2017; Terun, 2017)

Toplumun dijitali geleneksel yöntemlere tercih ettiğini gazete yayıncılığında gözlemlenen dönüşümden de anlayabilmek mümkündür. Örneğin İngiltere'de ulusal basın sektörü içinde önemli gazeteler arasında yer alan The Independent, 2016 yılında basılı hizmetlerini durdurmuş ve Mart ayından itibaren tamamen dijital habercilik yapmaya başlamıştır. Yaklaşık otuz yıldır haberciliğin başarılı basılı örnekleri arasında yer alan The Independent'da, basılı yayıncılık maliyetinin sürdürülebilirliği mümkün olmayan bir düzeye çıkması nedeniyle böyle bir karar alınmak zorunda kalmıştır (Turvill, 2016). Benzer şekilde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde yayınlanmakta olan Kıbrıs Postası Gazetesi'nde de baskı maliyelerinin yüksek olması, buna karşın dijital ortamlar karşısında yorgun düşen basılı yayınların girdi maliyetini karşılayamaması nedeniyle basılı yayıncılıktan vazgeçilmiştir (Kıbrıs Postası gazetesi kapanıyor, 2016). Türkiye'de ise bu durumun en çarpıcı örneği, on sekiz yıllık yayıncılık geçmişi olan Radikal Gazetesi'nin okuyucunun ilgisinin dijital haberciliğe kayması ve doğal olarak gazetenin baskı maliyeti sorunu yaşaması gibi nedenlerle kapanmasıdır (Kara, 2016)

Teknolojik gelişmeler, üzerinde düşündüğümüz ve gelecek planları yapmaya başladığımız yayıncılık sektörünü ve dolayısıyla kütüphane hizmetlerine olan yansımalarını etkilemeye devam edecektir. Gelecekte kitap ve yayıncılık dünyasını etkileyeceği varsayılan başka bir unsur ise dijital kâğıttır. Dijital kâğıt, henüz üzerinde kalite çalışmaları tamamlanmamış, geleceğin yazı taşıyıcı aracı olarak şimdiden yayıncılık alanında üzerinde konuşulan hususlardan birini oluşturmaktadır. Rulo haline dönüştürülebilen dijital kâğıtların gazetecilik sektöründe de önemli oranda kullanılabileceği öngörülmektedir (Dijital gazeteler yakında geliyor!, 2016).

Gutenberg'den günümüze okuma ortamlarında uzun zamana yayılan bir olgunlaşma süreci yaşanmıştır. Yazma eserlerde genellikle günümüz kitap formunda bulunan bazı unsurlar bulunmazdı. Örneğin çoğu yazma

eserde eserin adı metin içinde bir yerlerde adeta gizlenmiş biçimde yazılırdı. İç kapak ve günümüzde standart olarak kabul edilen unsurları yazma eserlerin çoğunda görebilmek olanaksızdı. Benzer şekilde yazma eserlerde kitabın ilk sayfalarına yerleştirilen içindekiler bölümü bulunmazken, bu gereksinim çoğu zamanda fihrist ile karşılanmaya çalışılırdı. Bütün bu özellikler kitap ticari bir meta haline gelmeye başladıkça gelişti ve yaygınlaştı. Bu gün kitap piyasasında yer edinmeye çalışan her kitabın sahip olduğu temel özellikler, yayıncılık dünyasında yüzyıllar boyunca olgunlaşan ve kabul gören standartlar olarak gelişmiştir.

Dijital teknolojiler ile birlikte ortaya çıkan dijital okuma cihazları ve e-içerik, günümüze kadar olgunlaşan düzenlemelerin yeniden biçimlenmesini gerektirecek yenilikler barındırmaktadır. Örneğin, geride kalan yüzyılda en olgun düzeyine eriştiği düşünülen kitap kapakları, dijital ortamlarda yeniden şekil almak zorunda kalacaktır. Benzer şekilde basılı bir kitabın içindekiler bölümünde konu ve sayfa numaraları ile yapılan yönlendirme yöntemi, elektronik bir kitapta başka bir forma dönüşmeye başlamıştır. Elektronik kitapta yönlendirme köprüleme tekniği ile sağlandığı için, sayfa numaralarının aslında bir hükmü kalmamıştır.

Baskı tekniğinde gelişen insanoğlu her bastığı kitapta yeni deneyimler kazanmış ve gün geçtikçe bastığı kitaplara daha fazla estetik özellikler eklemiştir. Daha fazla renk, daha ince bir işçilik ve daha nadir eserlerin üretimi, baskı tekniğinde ilerlemenin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Basılı yayıncılıkta bilişim teknolojilerinden yararlanmayı başaran yayıncılar daha fazla görsel unsurlardan yararlanmayı da başarabilmiştir. Bu süreçte belki de basılı yayıncılıkta gelinebilecek en ileri düzeye çıkmış ve bu alanda ilerlemenin sonuna gelinmiştir. Zira dijital olanaklar, yayıncılık sektörüne vazgeçilemez yenilikleri vadetmeye devam etmektedir. Örneğin dijital yayıncılıkla birlikte metin ve hareketsiz görsellere ek olarak, yayınlara dinamik görseller eklenebilmiştir. Dahası, önceleri yayıncılık alanında bilinmeyen pek çok özellik ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde dijital olanaklar sayesinde işbirliğine dayalı, hareketliliğe olanak tanıyan, paylaşım temelli ve ortak aklın ürünü olarak üretilen eserlerin üretimi söz konusu olabilmektedir.

Dijital okuma, bilginin dijital araçlar aracılığıyla aktarılması sürecidir. Diğer bir ifade ile dijital okuma, okumanın dijital araçlar üzerinde sürdürülmesi eylemidir. Dijital okumayı geleneksel okumadan ayıran en

belirgin fark, eylemin ekran üzerinde yapılıyor olmasıdır. Amacı yönüyle dijital okumanın geleneksel okumadan ayrılan en önemli yanı, okuma eyleminin yapıldığı araçtır. Buna karşın okuma aracının insan davranışı üzerinde çok yönlü etkilerinin bulunduğu da bir gerçektir. Metni okuma yöntemi, metne karşı duyarlılık, okuma süresi, okunanları/okunacakları tarama-bulma metodu, yönlendirme, içerik çeşitliliği ve seçiciliği gibi pek çok husus, dijital ve geleneksel okuma eylemleri arasında ortaya çıkan farklılıklar olarak dikkat çekmektedir (Liu, 2005).

Dijital Okuma Araçları ve  zellikleri

Dijital okuma pek çok dijital araç türü üzerinde yapılabilen bir eylemdir. Dizüstü bilgisayarlardan, tabletlere ve e-kitap okuyuculara kadar farklı birçok türü bulunan bilişim aracı üzerinde dijital okuma yapılabilmektedir. Televizyonlar, elektronik reklam panoları ve kiosklar gibi daha pek çok araç dijital okuma yapma olanağı sunmaktadır. İnternet bağlantısı ile birlikte bu araçlar daha yoğun okuma olanağı sunan araçlara dönüşmüştür. Dijital okuma konusunda günümüzde en yaygın kullanılan cihazlar türevleriyle birlikte bilgisayarlar olsa da, en ideal araç özellikle dijital içeriği okuma amacıyla üretilen e-kitap okuyucusudur.

Çok az enerji gerektirmesi, buna karşın yüksek  z n rl ğe ve her koşulda okumaya ayarlanabilen ekranlara sahip olması, e-kitap okuyucuları cazip kılan en belirgin özelliklerdir. Ebatları benzerlik gösterse de tablet bilgisayarlar yalnızca okuma amacıyla üretilmediği için, üzerinde işlem yapmak mümkündür; buna karşın enerji tüketimi çok yüksektir. Bu özelliği nedeniyle e-kitap okuyuculardaki gibi mat bir ekrana sahip değildir; dolayısıyla tablet bilgisayarlarda uzun okumalar için uygun olmayan parlak ekranların kullanımı tercih edilmektedir.

Dijital okuma ve dijital okuma araçları ile geleneksel okuma ve okuma araçları arasında daha çok donanım ve yazılım kaynakları üzerinden izah edilebilecek bir takım farklılıklar bulunmaktadır. Geleneksel okuma araçları arasında en yaygın olanı kitaptır ve kitap uygun koşullar altında, deforme olmadan korunabildiği takdirde yüzyıllar sonra da okunabilecek bir bilgi aktarım formatıdır. Buna karşın e-kitap, okuyucunun göremediği gömülü önemli bir takım veriler barındırmaktadır. Kütüphanecilerin  stveri olarak tanımladıkları bu veriler, e-kitabın kimliğini saptamak,

kullanmak, entegre etmek ve paylaşmak için gerekli olan bilgilerdir verilerdir. Esasında günümüzde dijital okuma ortamlarının en önemli sorunlarından biri standartlaşmama sorunudur. Söz konusu verilerin geleceğe günümüzde yüklenen biçim ve anlamlarıyla birlikte aktarılabilmesi için sürdürülebilir biçimde standartlaşmaya ihtiyaç vardır. Sürdürülebilir bir standartlaşmayı sağlayamadan üretilen e-kitapların gelecekte erişilebilir olup olmayacağı kuşkulu görünmektedir. Zira elektronik içerik üreticileri daha çok ticari kaygıları nedeniyle üretilen içeriği zorunlu yazılım ve veri modeli standartları ile sınırlandırmaktadır ve doğal olarak kullanıcılar yazılım bağımlılığına mahkûm edilmektedir. Genel olarak bakıldığında dijital ortamlarda metinlerin pdf, epub, xhtml, html, htm, azw, djv, lit, pdb, mobi, zip, lrf, rtf, prc ve txt formatları altında kullanıma sunulduğu görülmektedir. Söz konusu formatların bir kısmı öncelikle metinleri olabildiğince az alanda muhafaza edecek şekilde sıkıştırabilmesi, diğer bir kısmı ise farklı girişimler sonucu oluşturulmuş yazılım ve donanımlara entegre olabilmesi hedefiyle üretilmiştir (Pastore 2009). Zip ve djv formatlarında öncelik sıkıştırma iken; epub, xml, xhtml ve rtf formatlarında entegrasyon amacı öncelikli olarak düşünülmüştür. Metinleri sıkıştırarak kaydetmek depolama alanında tasarruf elde etmek için uygulanan bir teknik olsa da sıkıştırmak, metin dosyalarının ağ üzerinde hareketliliğini hızlandırmak ve e-kitap okuyucular gibi işlemcisi zayıf olan cihazların kullanımını kolaylaştırmak için de bu tekniğe gereksinim duyulmaktadır. Bunların bir kısmından ise dijital ortamlarda oluşturulan dosyaların gömülü kodlarını ve görünmeyen unsurlarını arındırmak ve dolayısıyla dosya boyutunu azaltmak amacıyla yararlanılmaktadır. Örneğin txt formatı söz konusu gereksinimi karşılayan özelliklere sahiptir.

Dijital Okuma Davranışı ve Yansımaları

Kâğıdın yazı taşıyıcısı olarak kullanılmaya başlanmasından sonra insanın okuma davranışında önemli değişiklikler olmuştur. Kâğıttan sonra daha fazla eser üretebilen insanoğlu, matbaadan sonra önceleri kitap, daha sonra ise dergi, broşür, ilan, danışma kaynakları gibi çeşitli materyali çok yüksek miktarlarda üretmeyi başarabilmiştir. Doğal olarak bu süreç boyunca insanların okuma davranışında **'derin/yoğun okumadan' 'yaygın okumaya'** doğru bir geçiş yaşanmıştır. Daha sınırlı konularda az miktarda esere sahip olunan dönemlerde mevcut eserlerin her cümlesi titizlikle okunmuş ve gerektiğinde özümsemeye çalışılmıştır. Hatta çoğu zaman

aynı kaynağın yeniden yaygın bir eğitim anlayışı olarak uygulanmaktadır. Bu nedenle yayıncılık sektörünün doğmasına öncülük eden matbaadan önce günümüze kıyasla çok az sayıda kitlenin okuma eylemini derinlemesine yaptığı (Bleeker, 2010); okuduklarını bireysel ve sosyal yaşama uyarlamayı temel hedeflerden biri olarak gördüğü bilinmektedir.

Matbaadan sonra giderek baskı maliyetlerinin azalması ile birlikte toplum daha fazla kitap ve dolayısıyla kütüphane ile buluşabilmiştir. Matbaa ile birlikte toplumun önemli bir kısmı matbaa ile oluşan/gelişen yeni bir hizmet alanı, yayıncılık sektörü içinde aktif görev almaya başlamıştır. Zaman içinde yayın kalitesi ve çeşitliliğinde de önemli ilerlemeler kaydedilmeye başlandıkça, oluşan bu uygun iklim, toplum ve kütüphaneler üzerinde pozitif yansımalar sağlamıştır. Buna karşın eskiden beri yapılagelen derin/yoğun okuma alışkanlığından ödün verilmesi kaçınılmaz olmuştur. Zaman içinde eğitim ortamlarında ve hatta toplumda derin ve yoğun okuma uygulaması yaygın okumaya doğru evrilmiştir. Daha önceleri kitap ödünç almanın mümkün olmadığı okul, manastır, medrese kütüphaneleri gibi mekânların dışında da kitaplara ulaşabilmek mümkün olmaya başlamıştır. Çoğunlukla metin içerikli tek düze fikirlerin hâkim olduğu kitaplar dışında, görselin ve estetiğin yer edinebildiği ve aykırı görüşlerin de yayınlanabildiği dergi, gazete, katalog gibi çok farklı türde yayınlara ulaşım kolaylaştıkça, toplumun okuma davranışı değişmeye yüz tutmuştur. Üstelik çok sayıda eserin en küçük yerleşim birimlerine, yerel dillerde basılarak ulaşmasıyla birlikte bilgi toplumsal bir kimlik kazanmıştır. Artık bir okurun beğenmediği bir eseri okumadan başka bir eserle kolayca değiştirebileceği ortamlar doğmuştur. Bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak toplumda yaygın okuma bir davranış kalıbı olarak belirmeye başlamıştır.

Bilişim teknolojileri ve internetin yaygınlaşması ile tarihsel süreç içinde toplum yaşamında gözlemlenen okuma davranışında daha etkili bir değişim evresi başlamış bulunmaktadır (Wolf ve Barzillai, 2009). Artık bu dönemde 'yüzeysel/teknik okuma'nın dikkati çeken şekilde yayıldığı fark edilebilmektedir. İnternetin aktif olduğu bir araç üzerinde okuma yapan bireyler, okuma ortamında okuyucunun dikkatini çekmeye çalışan uyarılar karşısında yenik düşebilmektedir. Bu durum, günümüzde internette günlük olarak yararlanan pek çok birey için geçerli olan ciddi bir sorundur. Okuma amacıyla cihazının başına geçen okuyucu, sürekli

olarak renkli, güncel, ses ve video ile süslenmiş, bireysel arzuları tatmin eden ve bağımlılık yaratan internet olanaklarına davet edilmektedir. Söz konusu davet için kullanılan araçların bir kısmı tehlikesi hemen herkes tarafından bilinen; ancak zaman zaman kayıtsız kalınan ‘reklam’ uyarıdır. Okuma metninin kenarlarında ve/veya içinde sabit ya da hareketli reklamlar okuyucunun dikkatini metne vermesini engellemekte; hatta bazen uyarılara yenik düşen okuyucunun bulunduğu ortamı terk edip sanal dünyada kendini kaybetmesine neden olmaktadır. Saatlerini sanal dünyada kaybeden okuyucu sürüklendiği ortamı fark ettiğinde fiziksel ve mental yorgunluğun etkisiyle isteksiz olmakta ve yeniden okuma yapmamaktadır. Saatlerini kaybeden okuyucu aynı zamanda sürüklendiği ortamda okuduğu, gördüğü ve duyduğu niteliksizliklerle meşgul olmaya devam etmekte ve psikolojik olarak bu etkinin altında yaşamayı sürdürmektedir.

İş ve eğitim hayatı gibi zorunluluklar nedeniyle sürdürülen planlı ve nitelikli okumaya, bazı uyarı türleri gizli ve daha tehlikeli biçimde etki etmektedir. Örneğin whatsapp, facebook gibi sosyal etkileşim uyarıları, e-posta hesapları aracılığıyla yapılan istem dışı iletiler, haber beslemeleri, mesleki ve hobi listelerinden gelen postalar gibi uyarılar, her gün kontrol edilmesi ve ilgilenilmesi gereken bir görev olarak algılanmaktadır. Zaman içinde bağımlılık yaratan söz konusu uyarılar, okuma amacıyla cihazına yönelen okuyucunun dikkatini başka yöne çevirmesine ve doğal olarak çoğunlukla zaman kaybına neden olmaktadır.

Sanal ortamlarda bireylerin davranışları veri madenciliği ve yapay zekâ tekniklerinden yararlanarak analiz edilmekte ve kişisel hizmetlere dönüştürülmektedir. Sanal ortamda bireylerin arama davranışlarını gözetleyen tarama motorları, söz konusu analiz çalışmalarından sonra her ferdin istek ve arzularını yerel sanal pazarlama şirketlerine pazarlayabilmektedir. Örneğin, çay tarımı ile uğraşan bir çiftçinin incelediği bir web sayfasında onun ihtiyaç duyduğu reklamlar görüntülenirken, yeni bebek sahibi olan bir ailenin ekranına başka türden reklamlar yansıyabilmektedir. Bunun sonucu olarak planlı okuma amacıyla aracını açan her birey daha cazip edici reklamlara karşı mücadele etmek zorunda kalmakta; kimi zaman mücadeleye yenik düşüp başka sayfalara doğru yelken açabilmektedir.

Bir zorunluluk olarak okuma yapma durumunda olmayanlar, sanal ortamda sunulan renkli ve zengin içeriği daha sempatik bulabilmektedir.

Örneğin çocukluk döneminde renkli, ritmik müziklerle ve hareketli nesnelerle donatılmış niteliksiz dijital içeriğin sade biçimde hazırlanmış nitelikli okuma ortamlarına karşı zafer elde etmesi çok yüksek bir olasılıktır. Ne yazık ki internet, çocukluk döneminde bu ayırdı yapamayacak her yaş grubu için büyük tehditler barındırmaktadır.

Söz konusu değerlendirmelere bütün olarak bakıldığında okuma, kodlara dönüştürülmüş iletilerin bilinçli ve bütüncül olarak anlamlandırılmasına yönelik bir eylemdir. Okuma, anlamak için yürütölen bir faaliyettir. Okumanın tam, doğru ve etkili olarak sürdürölebilmesi, okuma eyleminin gereklerinin yerine getirilmesine bağılıdır. Şayet algılama sorunları yaşıyorsa, okuma eylemini olumsuz yönde etkileyen etkenlerden uzak durmak gerekir. Bu duruma bazen okunan iletinin ağır olması etki etse de, okuma ortamının olumsuz yönde etkilenmesine neden olan uyarılar, söz konusu sorunların en önemlileri arasında gelmektedir. Nitelikli bir okuma ancak bu sorunlardan arındırılmış ortamlarda yapılabilir.

Okuma ortamının niteliğine bağılı unsurlara ek olarak okuma, başarıya etki eden bir takım başka etkenlerle de anılan bir eylemdir. Okuma, bireyin okuduğı iletilere mental olarak hazır olmasını gerektiren nitelikli bir eylemdir. Aynı zamanda uzun dönemli gelişim için okuma eyleminin süreklilik içinde sürdürölmesi gerekir. Okuma, okunanın ağırlığına bağılı olarak kolay ya da zor hazmedilebilirliğı olan bir aktivitedir. Bununla birlikte okuma, bazen toplumun, ailenin, çevrenin ve çevresel normların beklentilerine ters düşecek biçimde kişinin başkalaşmasına da neden olabilmektedir. Bu özelliğı nedeniyle okuma, eleştirel bir biçimde yapıldığında daha anlamlı bir eyleme dönüşür.

Okuma eylemini etkileyen söz konusu özellikler dijital okuma ile birlikte yeni biçimler kazanmaya başlamıştır. Bireylerin okuduğunu tam ve doğru anlayabilmesi ve yaşamına tatbik edebilmesi için mental olarak okuduğına hazır olması gerekmekte iken; dijital okuma yapan bireyin hem mental hem de bilişim becerisi seviyesi bakımından okuduğına hazır olmasına ihtiyaç vardır. Zira dijital okuma yapmak isteyen bireylerin, dijital nesnelerin veri yapıları ve formatı, bunların görüntölenebileceğı yazılım ve donanımlar gibi temel bazı becerileri kazanması zorunludur. Dijital ortamlarda okuma eylemini sürekli ve düzenli yapmak kolay gibi görünse de, artık okuyucuyu yolundan çıkaran uyarıları teknik bilgisi ile

düzenleyebilecek ve zararlı etkenlere karşı koruma tedbirlerini yönetebilecek becerilere sahip olunması zorunluluk halini almıştır.

Dijital olanaklar, web evreninde her geçen gün ölçümü yapılamayacak kadar çoğalan enformasyon/bilgi varlıkları içinde gereksinim duyulanın saptanması, edinimi ve doğru/kurallı olarak yararlanılması için kullanılagelen pek çok ilkenin değişmesine neden olmuştur. Her şeyden önce okumanın doğru kaynak üzerinden yapılabilmesi için doğru kaynağın keşfi, geçmişle kıyasta daha zor bir durum halini almıştır. Zira geçmişte kütüphanelere kaynak temini sırasıyla yazarlık, yayıncılık ve kütüphanecilik olmak üzere üçlü kontrol sürecinden geçerek yapılmaktaydı. Günümüzde bu durum halen geçerliliğini sürdürüyor olsa da, bilgi gereksinimini ve okuduklarını internet üzerinden sağlayan bireyler, söz konusu üçlü kontrol mekanizmasından ve korumasından yararlanamamaktadır. Hal böyle olunca, günümüzde bilgi okuryazarlığı becerisi olmayan her bireyin bilgi kirliliği ve hatta zehirlenmesini yaşaması kaçınılmazdır. Çevresi dijital araçlarla donatılan bireyin okuma ve enformasyon/bilgi diyeti de yapmıyorsa okumada sağduyulu olması, farklı değer ve yargılara karşı tahammül göstermesi beklenemez. Esasında okumayı denetimsiz ortamlar üzerinde sürdüren bireylerin hayal kurması, okuduklarını bütünleştirilmesi, yorumlaması, özgün fikirler üretmesi ve özel beceriler geliştirmesi de kolay değildir.

Üretilen bilimsel/kültürel kaynakları derin/yoğun okuyarak, özümseyerek ve zamanın entelektüel çabaları ile harmanlayarak her dönem özgün fikir/beceri/ürün geliştirebilen insanoğlu, yüzyıllardır bu yolu bir yenilenme modeli olarak kullanmıştır. Derin okuma ve okunanın özünü anlama yüzyıllardır yenilenmenin kaynağı olarak kullanılmıştır. Yaygın okuma davranışının yüzyıllardır kullanılagelen yöntem ve onun yararlılıklarına ne oranda etki edeceğini şimdiden kestirebilmek olası görünmemektedir.

Dijital Okumanın Eğitime ve Kütüphanelere Yansımaları

Özellikle son yirmi yılda bilişim teknolojileri eğitim sistemine ve onun bileşenlerine çok güçlü bir biçimde etki etmiştir. Eğitimin kapalı sınıfların dışına taşması, eğitim ortamının ve eğitim materyallerinin dijitalleşmesi ile doğru orantılı olarak yaşam bulmuştur. Tek merkezli ve tek yönlü,

paylaşımaya kapalı ve dar bir kitlenin yararlanabildiği eğitim sistemleri, paylaşım temelli, uzaktan sürdürülebilen, kişiselleştirilmiş ve esnek modeller aracılığıyla insanların hizmetine sunulmaya başlamıştır. Bilişim teknolojileri aracılığıyla insan gereksinimlerine uygun ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi eğitim sisteminin başkalaşmasını da beraberine getirmiştir. Uzaktan eğitim modeliyle birlikte çevrimiçi ve çevrimdışı türler altında sürdürülen eğitimde her geçen gün daha fazla ders materyalinin dijital sürümleri üretilmekte ve öğrencilerin hizmetine sunulmaktadır.

Geleneksel yayıncılığın hâkim olduğu dönemlerde eğitim içeriği daha çok yerel ve/veya bölgesel amaçları karşılamaya yönelikti. Dijitalleşme ve sanal ağlar üzerinde paylaşım ile birlikte, eğitim sistemleri ve eğitim-öğretim materyalleri arasında rekabetçiliğin taşları yerinden oynattığı ve uluslararası modellerin/uygulamaların yerel eğitim sistemlerine yerleşmeye başladığı görülmeye başlamıştır. Örneğin eğitim kurumları her geçen gün uzaktan eğitim modelini benimsemiş ve eğitim-öğretim materyalini dijitalleştirme eğilimi içine girmiştir. Pek çok üniversitede ortak zorunlu derslerin web tabanlı uzaktan öğretim modeli içinde verilmesi genel bir prensip olarak benimsenmesine doğru gidilmektedir. Kuşkusuz bu durumun doğmasına daha kaliteli bir eğitim sistemi talebi neden olsa da, yenilenmede kendisi de bir işletme olan eğitim kurumlarının daha fazla verimli olma-kar elde etme istediği de göz ardı edilmemelidir. Nedeni ne olursa olsun, eğitim sistemlerinde her geçen gün dijital çözümler/modeller ve ürünlerin kullanım oranı artacak ve doğal olarak derslerde kullanılmakta olan ana ve yardımcı ders materyalinin yönetimi, saklanması ve paylaşımı gibi hususlarda kütüphane kurumu kadim görevini sürdürmeye devam edecektir.

Öğrenci ve konunun uzmanını bir araya getirme rolünü üstlenen elektronik öğrenme materyaline erişim daha kolaydır. Fakat bütün yararlılıklarına rağmen ortaya çıkan bu yeni durumun bir takım güçlüklerle neden olacağı da bir gerçektir. Örneğin eğitim sektöründe ve onun en önemli paydaşlarından biri olan bilgi hizmetlerinde rolü olan bütün aktörlerin, dijital dönüşümün gereksinimine göre pozisyon alması kaçınılmaz olmuştur. Başlangıçta daha fazla finansal desteğe gereksinim olmasının yanı sıra, bu alanda ileri teknoloji becerisini ve yenilikçi hizmetleri hayata geçirebilecek kalifiye elemanlara daha fazla ihtiyaç duyulacaktır. Yeni nesil tercihini elektronik içerikten yana yapmaya başlamıştır ve doğal

olarak eğitim sisteminde ve kütüphanelerde söz konusu talebin dikkate alınması ve karşılanması kaçınılmaz olmuştur. Yayıncılık açısından elektronik içeriğin geleneksel sürümleri ile karşılaştırıldığında daha ucuz olduğu gerçeği, kullanıcıların bu yöne doğru kanallara olacağını gösteren ön belirtiler olarak düşünülebilir (Biranvand ve Khasseh, 2014).

Akademisyenler arasında uzun bir dönem boyunca aynı çevrimiçi metni okumak nadir görülen bir davranıştır. Bu davranışın bir uzantısı olarak, öğrencisinden akademisyenine üniversitedeki herkes dijital kütüphanelerde ‘iyi tarama’ yapabilmeye yönelik bir davranış kalıbı geliştirmiştir (Hillesund, 2010). Dijital teknolojilerin olmadığı dönemlerde araştırma sürecinin en zorlu aşamalarından biri, konu ile ilgili kaynakların keşfi ve edinimiydi. Günümüzde bu durum değişmiştir. Edinilen kaynaklar arasında nitelikli bir keşif yapmak günümüzün en zor aşaması olarak değerlendirilmektedir. Çok sayıda kaynak iddia edilen hususun desteklenmesi için gereken bilgilerin bulunmasını kolaylaştırmıştır. Ancak, çok sayıda kaynak içinde doğru ve değerli olanın bazen yok olması, bazen de önemsizleşmesi söz konusu olabilmektedir. Dahası, önceleri az sayıda kaynağın her bölümü özümseyip yararlanılır iken, günümüzde çok sayıda kaynağın sadece ilgili bölümlerinden yararlanmak genel bir davranış kalıbı olarak yerleşmiştir.

Bütün bu sorunlar dijital olanakların yalnızca yararlılıklarıyla değil, aynı zamanda ciddi engellerle birlikte geldiğini ortaya koymaktadır. Kütüphanelerde dijital içeriğin sınıflandırılması, etki değerine göre nitelendirilmesi, ürün ve hizmetlerin kullanıcıların tercihleri doğrultusunda zaman kaybetmeksizin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Kütüphanelerde yaşanan ve kütüphaneciler tarafından müdahale edilemeyen her sorun, kendi içinde alana yabancı başka aktörler tarafından çözümlenmeye çalışılır ki bu durum gelecekte yine bu kulvar içinde çözülmesi gereken yeni sorunların doğmasına neden olur. Örneğin dijital ortamlarda yazarlığın bağımsız bir sektör olarak kendini yeniden tanımlaması, üzerinde düşünülmesi gereken yeni durumlardan biridir. Basılı yayıncılıkta kütüphanecilerin dermelerini geliştirirken genellikle yayınevlerini takip etmeleri yeterli olmaktadır. Oysa günümüzde internette yayıncıya gereksinim duymadan kendi yayını dijital olarak okuyucunun hizmetine sunan ve yüzbinlerce takipçisi olan çok sayıda yazar ortaya çıkmıştır. Deneme, eleştiri, karşılaştırma ve özet gibi çeşitli yazım becerilerini

sergilemek isteyen genç yeteneklerin yayınlarını paylaştığı Funfiction¹ sitesi yüzbinlerce kaynağa ev sahipliği yapmaktadır (Pastore, 2009). Bu tür zengin ortamların kendisi bile başlı başına kütüphane niteliği kazanırken, kütüphanelerin webde kullanıma sunulan söz konusu materyali yönet(e)memesi önemli kayıplara neden olacaktır. Çoğunlukla kar amacı gütmeyen yayıncılık yapan bireysel yayınlar/yayıncılar da kütüphanelerin ilgisi, takibi ve denetimi altına girmelidir.

Sonuç ve Öneriler

Dijital okuma materyalleri, okuma kavramını ve çevresini şekillendiren pek çok olguya etki eden ve bunları dönüştüren önemli araçlardır. Gutenberg, matbaa ile bilginin daha kolay keşfedilebilmesini ve ardından aydınlanmanın yaşanmasını beraberinde getiren önemli buluşlardan birine imza atmıştır. Söz konusu buluş, bilgiye daha hızlı ulaşmanın, bilimsel üretim döngüsünü hızlandırmanın, Rönesans'ı kökleştirmenin ve bilimsel aydınlanmanın yolunu açmıştır.

Her yeni buluş, onu toplumun kabullenmesi zamanına kadar maliyetlidir. Toplumsal kabule kadar her buluşun maliyeti onu keşfeden ve geliştirenler tarafından karşılanır. Mali yük ağırlaştıkça buluş için çıkılan yol kısa sürer ve yapılan çalışmalar tarih sahnesinde yok olup gider. Bazen de koşullar olgunlaştığında yeniden üzerinde çalışanlar onu başarılı ürün ve/veya hizmetlere dönüştürebilirler. Gutenberg'in matbaası kendisine ve kendinden hemen sonra bu işle meşgul olanlara kazanç sağlamadığı gibi, önemli maddi kayıplarla sonuçlanan girişimler olarak tarih kayıtlarına girmiştir (Nelson ve Hains, 2010). Dijital okuma ortamları ve özellikle de e-kitap, Gutenberg matbaasının ilk yıllarına benzer şekilde belirsizlikleri ve zorlukları beraberinde getirmiştir. Bu nedenle geleneksel yayıncılık ortamında pozisyonunu kaybetmek istemeyen ve aynı zamanda bu alana yatırımı risk olarak gören yayıncılık sektörü henüz yaşananları izlemeyi sürdürmekle yetinmektedir. Yayıncılık sektörünün dijital okuma ortamlarına karşı çekimser bir tutum izlemesinin altında ciddi sorunlar da yok değildir. Zira maliyet, standart, teknoloji uyumsuzluğu, mevzuat boşluğu ve toplumsal kabul konularında önemli sorunlar henüz çözümlenebilmiş değildir.

¹ <https://www.fanfiction.net/>

Dijital okuma ortamları bilişim becerisi olan kullanıcılarına özel olanaklar sunmaktadır. Bu nedenle, genellikle gençler ve genç akademisyenler arasında dijital okuma olanaklarından daha fazla yararlanılmaktadır. Dijital okuma araçları bilgiye daha esnek bir ortamda erişebilmeyi olanaklı kıldığı gibi, büyük hacimli bilgi kaynakları arasında verimli keşif yapmaya ve erişime daha uygundur. Sözlükler, hareketli animasyonlar ve gömülü videolarla zenginleştirilen dijital okuma ortamları, yakın gelecekte eğitim modellerinin vazgeçilmezleri arasına girecek ve doğal olarak da kütüphanelerde derlenmesi zorunlu olan materyaller arasında ilk sıralarda yer alacaktır.

Okuma, zaman içinde türleşen, değişim geçiren ve hiçbir zaman önemini kaybetmeyen ve kaybetmeyecek olan bireysel ve aynı zamanda toplumsal bir davranış biçimidir. Bununla birlikte okuma, bir bireyin ve/veya toplumun entelektüel birikimini tasvir etmede yararlanılan bir endekstir. Üzerinde incelemeler yapılması durumunda bireysel ve toplumsal gelişimi destekleyebilecek planlamalarda kaynak olarak yararlanılabilir. Bu özelliklerini hiçbir zaman kaybetmeyecek olan okumanın, dijital ortamlar üzerinde insan davranışlarına olan yansımaları periyodik olarak takip edilmelidir. Okumayan birey ve toplumun okumasına ya da az okuyan/normal düzeyde okuyanların ise daha fazla okumasına olanak sağlayan planların hazırlanması, söz konusu davranışların takibi ile mümkün olabilir. Bilgi merkezlerinin sahip olduğu olanakların tespiti ve dijital okuma olanaklarının gereksinimler doğrultusunda hizmete sunumu da benzer çalışmaların yapılabilmesini gerektirmektedir.

Kaynaklar

- Biranvand, A. ve Khasseh, A. A. (2014). E-book reading and its impact on academic status of students at Payame Noor University, Iran. Library Philosophy and Practice. 5 Mart 2017 tarihinde <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=3033&context=libphilprac> adresinden erişildi.
- Bleeker, E. (2010). *On reading in the digital age*. Stichting Lezen, Amsterdam.
- Dijital gazeteler yakında geliyor!* (2016). 11 Nisan 2017 tarihinde <http://digitalage.com.tr/dijital-gazeteler-yakinda-geliyor/> adresinden erişildi.

- Hillesund, T. (2010). Digital reading spaces: How expert readers handle books, the web and electronic paper. *First Monday*, 15 (4). 10 Ocak 2017 tarihinde <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/2762> adresinden erişildi.
- Kara, M. (2016). Doğan Grubu, Radikal'i kapatıyor! 20 Mart 2017 tarihinde <http://webrazzi.com/2016/03/22/dogan-grubu-radikali-kapatiyor-duyum/> adresinden erişildi.
- Kara, M. (2017). YouTube her gün 1 milyar saat video izletiyor. 7 Mart 2017 tarihinde <https://webrazzi.com/2017/02/28/youtube-her-gun-1-milyar-saat-video-izletiyor/> adresinden erişildi.
- Kıbrıs Postası gazetesi kapanıyor.* (2016). 7 Mart 2017 tarihinde <http://www.detaykibris.com/kibris-postasi-gazetesi-kapaniyor-113900h.htm> adresinden erişildi.
- Liu, Z. (2005). Reading behavior in the digital environment: Changes in reading behavior over the past ten years. *Journal of Documentation* 61(6), 700-712.
- Nelson, M. ve Hains, E. (2010). *E-books in higher education: Are we there yet?* EDUCAUSE Center for Applied Research. 2 Ocak 2017 tarihinde <https://net.educause.edu/ir/library/pdf/erb1002.pdf> adresinden erişildi.
- Pastore, P. (2010). 50 Benefits of Ebooks: A Thinking persons guide to the digital reading revolution. 3 Ocak 2017 tarihinde http://zorbapress.com/?page_id=143 adresinden erişildi.
- Terun, B. (2017). YouTube, günde 1 milyar saatten fazla izleniyor! 7 Mart 2017 tarihinde <http://www.webtekno.com/youtube-gunde-1-milyar-saat-ten-fazla-izleniyor-h25850.html> adresinden erişildi.
- Things you should know about...: E-Readers.* (2010). 1 Nisan 2017 tarihinde <https://net.educause.edu/ir/library/pdf/ELI7058.pdf> adresinden erişildi.
- Turvill, W. (2016). Independent newspapers closed, but will continue online, after i sale to Johnston Press – Press Gazette. 20 Mart 2017 tarihinde <http://www.pressgazette.co.uk/independent-and-independent-sunday-newspapers-closed-after-i-sale-johnston-press/> adresinden erişildi.
- Wolf, M. ve Barzillai, M. (2009). The Importance of deep reading. *Literacy* 2.0, 66 (6), 32–37.